

mr

MENNESKERETTIGHETSMAGASINET

nr 1. 2002

“... for menneskerettigheter i Europa”

– Den norske Helsingforskomité 25 år

DEN NORSKE HELSINGFORSKOMITÉ

Leder

En tanke jeg fikk da innholdet i jubileumsutgaven av menneskerettighetsmagasinet begynte å avspeile seg, var at dette var tøft stoff. Presentasjonen av de to vinnerne av Sakharovs frihetspris 2002: Eliza Musayeva fra Tsjetsjenia og Amor Masovic fra Bosnia-Hercegovina, forteller om sterke historier fra krigsområder og beskriver menneskeskjebner i ytterste nød. De arbeider begge med noe av det vanskeligste og modigste som mennesker kan gjøre, og de gjør det fordi de føler at de ikke kan noe annet, - at det er det eneste riktige for dem. Som prisvinner Eliza sier: "Det er et tungt arbeid, men hvordan kan man leve ubekymret i denne verden full av sorg?". Bildene som Maria Warsinski har tatt fra Balkan gjennom en tidsperiode på 10 år er også så langt unna norsk virkelighet anno 2002 man kan komme. Så kom spørsmålet snikende: burde ikke et 25-års jubileum feires på en mer sprudlende og glad måte?

Ved nærmere ettertanke og refleksjon, fant jeg ut at nettopp ved å formidle disse menneskenes historier og arbeid, gjør også vi det vi bør. De omstendighetene som har ført Eliza og Amor til sine livsoppgaver, innebærer de groveste menneskerettighetsovergrep en kan tenke seg og som er resultater av de alvorligste konfliktene i vår del av verden de siste ti årene. Mens situasjonen på Balkan nå endelig ser ut til å stabilisere seg, er konflikten i Tsjetsjenia verre enn noensinne, - og dette skjer, paradoksalt nok, mens verden ser ut til å glemme. Når vi vet at dette hender og samtidig opplever at maktstrukturene i det internasjonale samfunn ikke reagerer på urettferdigheten, da er det vår plikt å si ifra!

Men Eliza og Amor minner oss også om de positive kreftene som finnes oppe i alt det vanskelige: nemlig enkeltmenneskenes sterke drift til å gjøre noe med en virkelighet som de opplever som dypt urettferdig. Det finnes mange mennesker som, hver på sin måte, har et ekte og glødende engasjement, og som har en vilje til å forandre. Denne viljen hadde også de som stiftet Den norske Helsingforskomité i 1977. Verden så annerledes ut for 25 år siden, men ønsket om å forandre var det samme. Ved dette jubileum sender vi herved en stor takk til alle de som har bidratt til å skape komiteen og arbeidet for den. Vi er ydmyke i forhold til de vanskelige oppgavene som ligger foran oss. Det er nok å gripe fatt i.

Lillian Hjorth
Ansvarlig redaktør

Innhold

De største menneskerettslige utfordringer i dag: Tsjetsjenia og den internasjonale straffedomstolen Av generalsekretær Bjørn Engesland	3
Saharovs frihetspris 2002 til Eliza Musayeva og Amor Masovic	4
"Det er et tungt arbeid, men hvordan kan man leve ubekymret i denne verden full av sorg? Eliza Musayevas historie	5
"Et menneske og veien mot sannheten" Intervju med Amor Masovic	8
Bilder fra Balkan: av Maria Fuglevaag Warsinski	11
Aldri likegyldig! Et møte med Juni Dahr	15
Kronikk: "...for menneskerettigheter i Europa" Den norske Helsingforskomité 25 år Av assisterende generalsekretær Gunnar M. Karlsen	18
Sommerskole i krigsruiner	21

- De to mest sentrale menneskerettslige utfordringer i Europa i dag er å stanse krigen i Tsjetsjenia og støtte den nyetablerte internasjonale straffedomstolen

Den norske Helsingforskomité fyller 25 år i år. Verden har endret seg radikalt siden komiteen ble opprettet i 1977 som en av de første av rundt førti nasjonale europeiske Helsingforskomitéer. Mange av våre øst-europeiske kolleger som var forfulgte av de kommunistiske regimene, er i dag sentrale stemmer i de nye europeiske demokratiene. Flere av våre partnere fra Balkan, som i perioder har vært flykninger på grunn av krig, er i dag viktige i forsonings- og gjenreisingsarbeidet. Helsingforsbevegelsen i Europa har stått sammen i kampen for menneskerettighetene gjennom krig, kriser og dyptgripende omveltninger. Under krigen i Kosovo var Helsingforskomitéene i Serbia, Kosovo og Montenegro de eneste institusjonene som samarbeidet på tvers av de interne grensene i Jugoslavia.

I løpet av de siste 25 årene er respekten for menneskerettigheter og demokrati styrket i Europa. Det finnes ikke lenger noe alternativ til menneskerettigheter. Men samtidig har det oppstått en rekke krig etter oppløsningen av Sovjetunionen og Jugoslavia, og ikke siden den annen verdenskrig har menneskerettighetsovergrepene vært så omfattende som på nittitallet. En av de blodigste av disse krigene pågår fremdeles. Den første tsjetsjenske krig brøt ut i 1994 og varte i nesten to år. Den kostet minst femti tusen mennesker livet, hovedsakelig sivile. Den andre tsjetsjenske krigen startet høsten 1999 og pågår fremdeles. Hundretusener lever som flykninger under uverdige forhold, titusener av mennesker er drept og hver dag bringer nye ofre.

Tsjetsjenia er den største menneskerettslige krisen i Europa i dag, men paradoksalt nok er konflikten i ferd med å bli glemt. Respekten for menneskerettighetene er ikke sterkere enn at det internasjonale samfunn stilltiende tolererer russiske myndigheters brutale kampanje for å knuse motstanden i

republikken. Ved å sette søkelyset på overgrep og maktmisbruk var menneskerettighetsorganisasjonene sentrale i arbeidet med å stanse krigene på Balkan på nittitallet. Nå gjelder det å sette søkelyset på Tsjetsjenia for å få en slutt på den blodigste konflikten i Kaukasus.

I tiden etter murens fall har det blitt opprettet nye menneskerettighetsinstitusjoner. De internasjonale straffedomstolene for Rwanda og det tidligere Jugoslavia ble etablerte for å signalisere at straffefrihet for grove menneskerettighetsbrudd ikke kan godtas. Enda større betydning vil Den internasjonale straffedomstolen få. Men domstolen har møtt motbør i etableringsfasen, ikke minst fra USA. Den internasjonale straffedomstolen må forsvares mot forsøk på å underminere dens mandat og betydning.

Helsingforskomiteen kommer selvfølgelig ikke i sitt arbeid utenom de utfordringene som verden står overfor etter terroraksjonene den 11. september 2001. Internasjonalt har vi sett en allianse mot terrorisme, som til dels har gjort autoritære regimer til allierte og dermed gitt legitimitet til regimene og deres undertrykkende politikk. Forsvaret for grunnleggende menneskerettigheter må være konsistent i både ord og handling, og ikke være preget av kortsiktige taktiske hensyn. Kampen mot terrorisme må ikke skje på bekostning av internasjonale menneskerettigheter.

Gjester og kolleger fra hele Europa og USA, inkludert en av de tre presidentene i Bosnia-Hercegovina, deltar på jubileumskonferansene 29. og 30. august som vil dreie seg om erfaringene fra 25 års menneskerettighetsarbeide i Europa. Med å kjenne til historien håper vi det kan bli lettere å forstå de viktigste menneskerettslige utfordringene vi står overfor i dag.

ved generalsekretær Bjørn Engesland

Sakharovs frihetspris 2002 til Eliza Musayeva og Amor Masovic

Foto: Maria Warsinski. Amor Masovic (i midten) deltar på markeringen av årstagen til massakrene i Srebrenica i 1995

Styret i Sakharovs Frihetsfond har besluttet at Sakharovs frihetspris i år skal deles ut til to menneskerettighetsforkjempere: nemlig **Eliza Musayeva** fra organisasjonen Memorial som arbeider med krigsofre og flyktninger fra Tsjetsjenia, og **Amor Masovic**, som arbeider med å finne savnede personer fra krigen i Bosnia-Hercegovina. Det er presidenten i Sakharovs Frihets-fond Jo Benkow, som deler ut prisen på Helsingforskomiteens jubileumsforestilling på Det norske teateret torsdag 29. august.

Sakharovs frihetspris

Prisen ble opprettet av Helsingforskomiteen i 1979 for å støtte personer som arbeider for menneskerettighetene i Europa, Nord-Amerika og Sentral-Asia (OSSE-området). Prisen er tidligere gitt til personer som har stått langt fremme i kampen for økt frihet i Tsjekkoslovakia (1984), Polen (1985 og 1988), de baltiske land (1986 og 1987), Ungarn (1987), Kosovo (1990), Nord-Irland (1993), Tyrkia (1994) Russland (1996) og Serbia (1997)

Foto: Bjørn Engesland Tsjetsjenske flyktningbarn i Ingusjetia, høsten 2001

Eliza Musayeva

– Det er et tungt arbeid, men hvordan kan man leve ubekymret i denne verden full av sorg?

Foto: Bjørn Engesland

Teksten er oversatt av Tomasz Wacko og Inna Sangadjieva og bearbeidet av Lillian Hjorth.

Da representanter fra Helsingforskomiteen var på reise til Ingusjetia i oktober i fjor for å danne seg et mer inngående bilde av menneskerettighetsovergrepene i Tsjetsjenia, møtte de en kvinne som gjorde et dypt inntrykk. Leder for den russiske menneskerettighetsorganisasjonen Memorials aktive kontor i Nazran, Eliza Musayeva, arbeider hver eneste dag med krigsofrenes og flyktingenes skjebner. Det er en farlig jobb og den utstrakte reisevirksomheten i krigsområdene innebærer en høy personlig risiko. Det finnes nesten ikke noe internasjonalt hjelpeapparat i området, noe som gjør arbeidet til Memorial desto viktigere.

Eliza Musayeva (1963)

er leder for menneskerettighetsorganisasjonen Memorials kontor i Nazran i Ingusjetia, som kartlegger menneskerettighetsbrudd i Tsjetsjenia og bistår internflyktingene med rettshjelp og leting etter forsvunne slektninger. Memorial er en av de mest anerkjente menneskerettighetsorganisasjonene i Russland, med hovedkontor i Moskva. Organisasjonens opprinnelige mål var å reise et minnesmerke over ofrene for Stalins terror. Memorial har vært en av de fremste aktørene i arbeidet for å stanse krigen i Tsjetsjenia og rettsforfølge overgrepene som har skjedd under de to krigene som har funnet sted de siste ti årene.

Foto: Bjørn Engesland

Helsingforskomiteen og representanter for stiftelsen Menneskerettighetshuset hadde en lengre samtale med Eliza om hennes eget liv i Tsjetsjenia og hvordan hun har opplevd de siste 10 årene.

Jeg er oppvokst i en tradisjonell tsjetsjensk storfamilie. Vi er åtte søsken: fem brødre og tre søstre. Jeg er den yngste. Mine foreldre giftet seg i Kasakhstan i 1947, takket være Stalin (spøk): hvis det ikke hadde vært for deportasjonen av tsjetsjenere og ingusjetere i 1944, kunne ikke min tsjetsjenske far møtt min ingusjetiske mor! Etter 13 år under ekstreme forhold og isolasjon, en periode der min mor mistet tre barn, kunne de endelig vende tilbake til Tsjetsjenia (fordi Khrusjov tillot det). Men i Grozny var det ingenting som ventet dem. Huset var blitt tatt over av andre, og unge som gamle måtte begynne på nytt igjen. Min far var lærer i tsjetsjensk språk og historie. Min mor var analfabet, som så mange av sine jevnaldrende.

Jeg gikk på skolen og var i likhet med alle mine klassekamerater medlem i Komsomol (kommunistisk ungdomsorganisasjon). Undervisningen foregikk på russisk. Alle i klassen, både tsjetsjenere og russere, kom godt overens. I 1981 begynte jeg på Universitetet. Studentene hadde ulike nasjonaliteter: tsjetsjenere, russere, osetinere, armenere, ja til og med tyskere. På den tiden visste vi ikke hva det innebar å være nasjonalist og ingen trodde at det noen gang ville bli krig.

I 1993 dro jeg til Moskva for å ta min Mastergrad i psykologi. Det hadde skjedd store

Fakta om krigen i Tsjetsjenia

- Det brøt ut krig mellom russiske føderale myndigheter og Tsjetsjenia i desember 1994, fordi tsjetsjenske myndigheter ønsket uavhengighet. Krigen ble avsluttet i september 1996.
- Høsten 1999 startet Russland luftangrep i Tsjetsjenia som drev 185 000 sivile tsjetsjenere på flukt. Russerne hevdet at bakgrunnen for angrepet var at tsjetsjenske paramilitære styrker hadde invadert landsbyer i naborepublikken Dagestan og at tsjetsjenere sto bak terrorangrep i Moskva. Den siste påstanden har russiske myndigheter aldri kunnet bevise. Krigen har pågått siden den gang og er nå inne i sitt fjerde år.
- Det har funnet sted og finner stadig sted omfattende og systematiske brudd på menneskerettighetene i Tsjetsjenia. Russiske føderale styrker har bombet sivile mål og stått bak massakrer, voldtekt, tortur, utpressing og forsvinninger. Tapstallene er usikre. I den forrige krigen regnet man med at mellom 50 til 90 tusen mennesker mistet livet. Rundt 250 000 tsjetsjenere er i dag på flukt i Ingusjetia og andre naboland.
- Etter en lengre overvåkingsreise til området høsten 2001, konkluderte Helsingforskomiteen med at krisen i Tsjetsjenia hadde eskalert etter 11 september, og at russiske myndigheter bruker kampen mot "internasjonal terrorisme" til å legitimere krigføringen i Tsjetsjenia.
- Helsingforskomiteen som har fulgt situasjonen i Tsjetsjenia gjennom flere år, karakteriserer konflikten som den største menneskerettslige krisen i Europa i dag.

forandringer og Sovjetunionen var splittet opp i mange stater. Forholdet mellom Russland og Tsjetsjenia var imidlertid uforanderlig. Jeg møtte mange russere som prøvde å forstå hva som foregikk i mitt hjemland. Men ofte greide jeg ikke å forklare. Senere har jeg fundert på om det kanskje var mangel på historie- og kulturundervisning i Sovjetunionen, og senere i Russland, som gjorde at menneskene ikke kjente til sin egen eller de andres historie og kulturelle særtrekk. Kanskje det var grunnen til at folk så lett ble preget av den russiske propagandaen. I hver kaukaser og tsjetsjener ser man i dag en fiende.

Høsten 1994 fikk jeg en telefonbeskjed om at far var blitt syk. Sammen med søsteren min, som også bodde i Moskva på den tiden, dro vi hjem til Grozny. Krigen begynte to uker senere.

Alt virket urealistisk og ikke til å tro: skulle de bombe oss? Vi hadde jo sett så mange filmer fra den andre verdenskrigen. Onkelen min var en av de mange som hadde forsvunnet. Skulle noe lignende nå skje med oss? Nei, det var rett og slett ikke mulig! Vi ble stående foran fjernsynet, - lyttet oppmerksomt til alle nyhetene. Vi snakket ikke om å flykte, men da vi fikk vite at noen familier hadde begynt å evakuere, mente min far at vi kvinner og barna måtte forlate byen. Min mor og mine brødre ble igjen hos far.

Sammen med min søster, svigerinne og søskenbarn ble vi kjørt til landsbyen Ushkalo i Itum Kalinsky området, der vi bodde hos noen slektninger. Vi hadde bare tatt med oss det aller nødvendigste, for vi var jo sikre på at vi bare skulle være der i kort tid. Det var som om vi plutselig var 100 år tilbake i tiden. Vi

måtte hente vann ute, hogge ved og bake tynn loff. Vi hørte på alle nyheter, mens vi sto tett opp mot radioen. Vi var seks søskenbarn og først fem, snart åtte, voksne i det lille rommet.

Det var spesielt vanskelig for barna: barndommen deres skulle vise seg å bli så forskjellig fra vår! Jeg prøvde å gi litt undervisning til de yngste, men under de vanskelige omstendighetene ble dette nesten umulig. Om nettene gikk vi ut på veien. Hvis det kom mange biler fra byen, var det et dårlig tegn.

Vi ventet min bror til nyttår. Han hadde lovet å bringe søtsaker og å være sammen med oss på nyttårsaften. Klokkene åtte om kvelden 31 desember 1994, så vi bilen vår gjennom vinduet og løp ut av huset. Min mor kom ut, hun var forvirret. Det hadde vært storm mot presidentpalasset og de hadde forlatt byen på grunn av bombeangrep. Alle i familien hadde flyktet. Mor hadde tatt med seg vår russiske nabo: Alevtina Ivanovna. Hun hadde ikke hatt noe sted å flytte til, så hun fikk bo hos oss.

En morgen hørte vi lyden fra et fly. De fleste løp ut for å se. Fly, her oppe i fjellene? Hvorfor? Krigen er jo i byen, her er det jo bare flyktninger? Min svigerinne og jeg ble værende inne. Plutselig hørte vi eksplosjoner: flyene begynte å slippe bomber. Vi hadde bodd oppe i fjellene i mer enn en måned. Det hadde vært et hardt liv, fullt av lidelser. Skulle vi nå alle bli drept her oppe? Hvor skulle vi gjemme barna? Rundt oss var det bare fjell, hvor skulle vi flykte? Min svigerinne og jeg begynte å gråte. De små barna var redde og holdt seg tett inntil bena våre. De gråt også. Den gangen, for første gang i hele mitt liv, følte jeg meg tom for krefter. Vi gjemte oss for

de russiske soldatene i kjelleren, som vi skulle gjøre så mange ganger senere. Men denne morgenen skulle for alltid stå som den sterkeste opplevelsen for meg. I januar, da situasjonen hadde roet seg, reiste jeg tilbake til Moskva for å fortsette studiene. Om våren reiste familien min tilbake til byen. Det var ingen ting igjen av huset vårt.

Etter studiene kom jeg tilbake til Grozny. Jeg arbeidet som foreleser i psykologi på det pedagogiske institutt. Min bror hadde kjøpt et hus der vi bosatte oss alle sam-

I august 1999 trodde ingen at det igjen skulle bli krig, selv om den russiske hæren sto nær Tsjetsjenias grenser. Så begynte det å eksplodere bygninger i Moskva. For hver eneste eksplosjon ble håpet om en fredelig løsning stadig mer fjern. "Tsjetsjenere" ble det bildet russerne brukte på fienden. Hver dag kom flyene over byen. Og med bombene kom også de første ofrene. Alle begynte igjen å flykte, men ikke lenger til fjellene. Dette var en annen krig. Nå måtte vi forlate republikken for godt. Kolonner av flyktninger kjørte mot Ingusjetia. Russiske føderale myndigheter ga ordre om å stenge grensene.

Historikere, politikere og statsvitere prøver å finne årsakene til krigen. De leter i det vanskelige historiske forholdet mellom Russland og Tsjetsjenia: den lange kaukasiske krigen, Stalins periode og deportasjonene i 1944. Selvsagt er det tette sammenhenger. Men i dag er ikke krigen en historisk nødvendighet, men en godt gjennomtenkt og forberedt aksjon. Noen har vært interessert i denne krigen, men hvem? Jeg er sikker på at verken russere eller tsjetsjenere trenger den.

Jeg har mange slektninger: søsken, søskenbarn, fettere og kusiner. Det er mitt lille samfunn, der jeg alltid har hørt til. Nå er vi

men. Krigen hadde tatt mange av de nærmeste fra oss, og den tok Grozny. Denne byen har en merkelig makt over oss. Den eksisterer ikke lenger, men vi klarer ikke å resignere. Spør enhver tsjetsjener: alle gråter de og savner byen. Var den vakker? For oss, ja! Hver gate, hvert hus, hver park, alt har fått en symbolsk betydning. Vi har alle lyst til å reise tilbake dit vi er oppvokst, der vi har studert og bodd, men der finnes bare tomhet nå....

Valget av Maskhadov (president fra 1997, red.) var det beste minnet fra mellomkrigstiden. Det var en underlig følelse av enhet blant folk. Jeg måtte stå i kø i mer enn én time for å få avgitt stemme, - det var så mange mennesker. Vi var så glade da han vant! Jeg sa at jeg ikke skulle kritisere han på ett år, fordi han har arvet et land i ruiner. Men kriminaliteten økte. Mennesker ble bortført: ikke bare utlendinger og journalister, - de fleste var tsjetsjenere og ingusjetere. Presidenten klarte ikke å håndtere dette, han var redd for borgerkrig: Til slutt var vi inne i "en kald borgerkrig".

Det var ikke lenger tillatt å reise ut av landet. Aushef (presidenten i Ingusjetia red.) fulgte imidlertid ikke ordren og reddet mer enn hundretusen mennesker. Vil historien noen gang se og anerkjenne hans innsats?

Denne andre krigen er verre enn den første. (...) Jeg er ganske sikker på at det ikke finnes et eneste menneske her i dag som ikke trenger psykologisk behandling. Mange psykologer fra forskjellige humanitære organisasjoner arbeider med barna, særlig i flyktningleirene i Ingusjetia. Men et barn som kommer tilbake til familien, kommer ofte til foreldre som også er rammet og som trenger oppfølging. Derfor er det viktig å arbeide i forhold til hele familien. Det som skjer med folket vårt nå er en stor tragedie. Menneskene forringes både fysisk, moralsk og psykologisk. En hel generasjon går tapt. Foreldrene klarer ikke å beskytte barna sine, - klarer ikke å gi dem utdanning. Hva venter oss i fremtiden?

imidlertid spredt på forskjellige steder. Noen bor i Grozny, noen i Ingusjetia og atter andre i russiske byer. Vi ser hverandre aldri, besøker hverandre ikke heller. Før tenkte vi at når det ble slutt på krigen, skal vi reise tilbake og leve som før. Nå er jeg imidlertid blitt redd for å være for naiv i mine forventninger. Vi kommer nok ikke tilbake så fort. De russiske emigrantene etter 1917 hadde også et håp om å vende tilbake etter krigene, til det gamle, vanlige livet. For dem tok det 70 år med håp og lengsler. Hvor lenge skal vi vente?

Jeg har sett mindre enn andre. Sammenliknet med de fleste har jeg sett nesten ingen ting. Siden den første krigen, har jeg alltid vært sammen med familien min. Vi har vært gjennom den kalde sulten sammen, vi har gjemt oss fra bombene i grotter sammen. Nå har jeg arbeidet i Memorial i mer enn tre år. Hver dag kommer det noen som har mistet slektninger som er blitt drept eller er sporløst forsvunnet. Det er et tungt arbeid, men hvordan kan man leve ubekymret i denne verden full av sorg?

Et menneske og veien mot sannheten

Et møte med prisvinner Amor Masovic, Sarajevo august 2002

Tekst: Enver Djuliman

Amor Masovic har den vanskeligste og mest triste jobben et menneske kan ha. Han følger forbryternes spor i Bosnia-Hercegovina. Han går ned i grotter og tar opp fra jordens indre, levningene av ofre for krigsforbrytelser. Sammen med sine kolleger har han avdekket og åpnet mer enn 200 massegraver for å ta opp lik og knokler og gjenstander som har tilhørt de døde. På en verdig måte har han gitt, og gir fremdeles, svar til de tusenvis som venter på å få vite sannheten om sine savnede slektninger etter krigen. Masovic viser at humanismen eksisterer og at den er nødvendig for menneskehetens overlevelse.

Amor Masovic er advokat og leder av den statlige kommisjonen for savnede i Bosnia-Hercegovina. Masovic startet arbeidet med å finne savnede og tilfangetatte bosniere allerede i 1992, blant annet ved å forhandle med serbiske styrker om utveksling av krigsfanger. Fra 1995 startet arbeidet med å grave frem og identifisere personer som hadde blitt drept og begravd (ofte i massegraver) ulike steder i landet. Arbeidet til Masovic nyter stor respekt i alle leire og bidrar til at pårørende får visshet om skjebnen til savnede familiemedlemmer. Arbeidet har også bidratt med viktig informasjon til det internasjonale rettsoppgjøret mot de ansvarlige for overgrepene. Masovic har fått flere priser for sitt arbeid blant andre "Golden Chart of Peace and Humanism" fra International League of Humanists (1998) og "The City of Sarajevo 6 April Award" (1998).

- Under krigen var jeg leder for kommisjonen for utveksling av krigsfanger i Bosnia-Hercegovina. Det flotte med den jobben var at jeg arbeidet med å frigjøre levende mennesker. Da krigen var over, forsto vi den bitre sannheten om at mange av de som vi trodde satt i interneringsleirene ikke hadde overlevd. Nå leter vi etter de drepte i skjulte massegraver.

Før krigen hadde jeg aldri vært i nærheten av et dødt men-

neske. Og så plutselig måtte jeg forholde meg til hundrevis og tusenvis av døde. - Disse ti fingrene, sier han og viser frem hendene sine, har berørt cirka 7500 døde mennesker! Bare direkte fra grottene, fra massegravene, har vi tatt opp rundt 2500 levninger.

Mens det fremdeles var krig tenkte jeg at jeg etter krigen skulle tilbake til mitt kontor og fortsette mitt arbeid som advokat. Men da den tiden endelig kom viste det seg at jeg ikke bare kunne gå min egen vei. - Så mange ganger hadde jeg lovet mødrene at vi skulle arbeide hardt og ikke gi opp søken etter deres barn. Verken da eller nå er det enkelt å snu ryggen til og "lukke døren bak seg", selv om man kanskje kunne funnet en unnskyldning for å gjøre nettopp det. - Hvordan skulle unnskyldningen ta seg ut foran Herren, foran andre mennesker, foran meg selv, sier han.

Så du har bestemt deg for å fortsette å lete etter de savnede?
Ja, det har jeg. De fleste ofrene har vi funnet i massegraver som i realiteten er grotter. Grottene er mellom 7 og 80 meter dype. Etter vår vurdering finnes det rundt 220 massegraver som enda ikke er funnet. Når mennesker i dag går rundt i landet kan de få en uhyggelig følelse at de trår over levninger til de drepte. Vår oppgave er å finne dem.

Amor Masovic (t.h) og en kollega ved funnstedet av levninger.

Foto: Maria Warsinski

Arbeidet som vil ta mange år, er utrolig viktig for å bidra til å lege de dype sårene som landet vårt er påført.

Hvordan reagerer ofrenes familier på kommisjonens arbeid?

Etter at vi innførte DNA-tester av ofrene, er det blitt mye enklere. Tidligere ble familier og kjente utsatt for et umenneskelig press. Etter flere års venting i håp om at deres kjære likevel lever et eller annet sted, ble de invitert til identifisering. Ofte måtte de inspisere en rekke levninger. Et grotesk eksempel er Glumina grotten ved Zvornik, der vi fant 274 ofre. Familiene måtte bruke fra fem til ti minutter ved hvert offer for å gjøre en negativ seleksjon. Denne prosessen kunne vare i flere dager, og var meget traumatisk for dem det gjaldt.

- Jeg har mange ganger opplevd tilsynelatende absurde situasjoner for eksempel når en mor ber Gud om å finne sin sønn blant de døde. Hvordan kan det ha seg at en mor eller far ønsker å finne sitt barn dødt? Det finnes alltid et håp om at de savnede er i live. Men disse forventningene, som for de fleste varer fra åtte til ti år, gjør familien totalt utslitt. Før sannheten kommer for en dag, må de fleste forholde seg til rykter: om at den savnede lever og er observert, at vedkommende er i en leir i Serbia, at han eller hun er på de greske øyer og så videre og så videre. Til slutt kommer øyeblikket der familien sier: - om jeg bare kunne finne ham død, begrave han og så endelig få fred. Og slik skjer det at mor, far, søster, bror eller kone kan komme til likhuset med et ønske om å finne sin kjære der. De går fra den ene til den andre, til den tredje og når de likevel ikke finner den de leter etter, kommer de ut med et nytt håp: kanskje, kanskje, kanskje deres kjære likevel lever! Dette håpet varer så fra fem til ti dager og så gjentar hele prosessen seg kanskje igjen.

- Ikke bare meg selv, men hele gruppen som gjør dette arbeidet, oppfatter at dette er noe som vi skylder de døde. Men det er et svært tungt og farlig arbeid. Kommisjon har holdt på i flere år og det kan gå ut over helsen. En av kommisjonens medlemmer gikk med viten

om egen risiko inn i et minefelt for å lete etter et offer. Han mistet foten sin.

Jeg har etter hvert, dessverre kan jeg vel kanskje si, blitt vant til å se de forferdeligste ting. - Det er imidlertid en nødvendighet, ellers ville ikke arbeidet bli gjort. Det eneste jeg aldri blir vant til er når vi finner barn. Et spedbarn på to uker eller et barn på fem måneder, kan ingen være likegyldig til.

- Jeg husker en mors historie. "Som mor har jeg fremdeles et håp. Hvordan kan det være mulig at et menneske kan gjøre noe slikt? Ødelegge alt, drepe så mange? Det verste er når "natten kommer inne i deg". Tenk dere bare den yngste sønnen jeg hadde, hans små hender. Hvordan kan de være døde? Jeg drømmer om hvordan de små hendene plukker jordbær, blar gjennom en bok, gjør hjemmelekser og legger ting i skolevesken sin. Jeg ser hvordan han går til sin første skoledag. Hver eneste morgen når jeg våkner, legger jeg hånden over øynene slik at jeg ikke skal se at de andre barna går til skolen".

Masovic begynner å fortelle om en opplevelse han selv hadde i 1992. Mens han ledet kommisjonen for utveksling av krigsfanger, opplevde han en mislykket forhandlings situasjon med en gruppe serbiske soldater. - Da jeg og mine kolleger ble hentet for å bli henrettet, gikk jeg med rolige skritt, og kan si uten frykt. - De hentet oss ut fra skolen. Jeg gikk etter bøddelen som hadde sin kalasnikov med seg. Den eneste tanken jeg hadde i hodet var at jeg aldri hadde gjort noe galt mot noen andre. Dette kan ikke skje! Vi ser at det skjer, men kan likevel ikke tro at det skjer. Det kunne ikke skje, for jeg hadde ikke gjort noe galt. Noe måtte skje. Og det skjedde. En politibil med serbiske politimenn kom og fikk satt en stopper for det hele. Vi berget våre liv. Etter denne opplevelsen har jeg ofte lurt på hvor mange uskyldige mennesker, uskyldige som barn, har gått i døden og vært sikre på at dette ikke kan skje.

I hvilken grad er dette arbeidet viktig for fremtiden i landet?

- Jeg tror ikke jeg overdriver når jeg sier at Bosnia-Hercegovina vanskelig kan

Fakta om krigen i Bosnia-Hercegovina

Bosnia-Hercegovina var en av seks republikker i den tidligere jugoslaviske føderasjonen. I oktober 1991 erklærte landet seg uavhengig fra Jugoslavia, noe som folket ga sin støtte til i en folkeavstemning. Mange bosniske serbere ville imidlertid ikke tilhøre en multietnisk bosnisk stat. De startet en krig som varte fra 1992 til 1995 der det skjedde massaker, interneringer og massevoldtekter. Massakren i Srebrenica i 1995, der nær 10 000 mennesker ble drept, de fleste gutter og menn, er bare toppen av isfjellet. Totalt ble mer enn 200 000 mennesker drept og over to millioner måtte forlate sine hjem. I desember 1995 ble partene enige om en fredsavtale i Dayton i USA. Dayton-avtalen sikrer Bosnias suverenitet, men deler landet i to entiteter: Føderasjonen Bosnia-Hercegovina og Republika Srpska. Entitetene har sine egne forsamlinger og regjeringer i tillegg til en felles regjering og et felles parlament i Sarajevo.

Situasjonen i Bosnia-Hercegovina har stabilisert seg, men mye arbeid gjenstår. En trygg og verdig tilbakevending av flyktninger og internt fordrevne samt arbeid med forsoning er noen av de største utfordringene for å skape varig fred.

Foto: Maria Warsinski

fungere hvis ikke sannheten om de savnede kommer frem. Hundretusenvis av mennesker står opp hver eneste morgen, og legger seg hver eneste kveld med bare en tanke i hodet: hvor er den jeg er glad i, hvor er den jeg savner? Dag etter dag, måned etter måned, år etter år. For dem er det ikke viktig om de har fått sin pensjon, om det finnes noen jobb, om de skal på ferie. De er hele tiden "i unntakstilstand", en tilstand som gjør at de bruker opp alle sine krefter. Disse menneskene må få fred! Og selvfølgelig gjelder det alle de berørte uavhengig av nasjonal tilhørighet.

Jeg tenker ofte på en historie av Desmond Tutu. Han pleide å trekke fram en gammel film av Sidney Poitier "The Defiant Ones": Det er to straffanger, en hvit og en svart, som rømmer. De er lenket til hverandre med et håndjern. De faller ned i en grøft med glatte sider, akkurat som våre grøfter i Bosnia. Den ene fangen klorer seg nesten opp og ut av grøften, men klarer det ikke fordi han er lenket til den andre som ligger igjen. Den eneste måten de kan klare å overleve på, er å klore seg opp sammen. Opp og opp og til slutt ut over kanten og til friheten. Bare slik kan også vi i Bosnia overleve. Bosnjakker, kroater og serbere er bundet sammen av omstendighetene, av vår felles historie. Vi må klore oss sammen for å komme opp av "grøften". Ingen kan klare det på egen hånd. Bosnia-Hercegovina er som et hus med flere beboere. Vi må lære oss å leve sammen i dette huset.

Viktig for forsoningsprosessen

Amor Masovic mener at Tribunalen for krigsforbrytelser for det tidligere Jugoslavia i Haag har en viktig funksjon for forsoningsprosessen i Bosnia-Hercegovina. Han sier at tribunalen er det eneste "noe" som kan kalles for internasjonal rettferdighet. Kommisjonen for savnede personer samarbeider nært med tribunalen og Masovic har selv vitnet to ganger. Men han mener også at det å finne sannheten ikke kan gjøres av en kommisjon alene, men må være en oppgave for hele den bosniske folket: for vanlige mennesker, for statsinstitusjoner, for dikterne, forfatterne, historikerne, professorene på universitetene, journalistene og alle som er opptatt av landets fremtid. Synlighet, oppgjør og sannhet er viktig for alle stater som har vært gjennom konflikt og som ønsker å bygge opp demokrati og respekt for menneskerettighetene. Erfaringer fra Sør-Afrika, Chile, Argentina og andre land synliggjør den "rensende" makten som sannheten har. Sannheten må fram, sier Masovic.

Detalj fra uidentifisert offer fra massegrav. Pristina, Kosovo 1999

Bilder fra Balkan

av Maria Fuglevaag Warsinski

I forbindelse med Helsingforskomiteens 25-års jubileum, har Maria Fuglevaag Warsinski laget en fotoutstilling på Det norske teateret. Bildene hennes fra Balkan er tatt gjennom en tiårs-periode. På de neste sidene viser vi noen av dem.

Maria Fuglevaag Warsinski

Filmskaper og fotograf. Regilinje og mastergrad i dokumentarfilm fra Det polske Filmakademiet. Laget flere kort og dokumentarfilmer siden 1987. Gjennombrudd i Norge med "Sigrid Undset – et kvinneliv" i 1993. De siste ti årene har Maria arbeidet særlig med problematikken på Balkan og har laget mange dokumentar-filmer fra området. Har fått en rekke priser og utmerkelser for sitt arbeid. Rådmedlem i Helsingforskomiteen fra 1999.

Gravgård på Olympiastadion i Sarajevo, Bosnia-Hercegovina 1994

Srebrenica-offer, Bosnia-Hercegovina 1998

Massakre av Delijafamilien, begravelse, Kosovo 1999

Løslatt politisk fange gjenforenes med familien i Pristina, Kosovo 2001

10 sivile massakrert 12 august i Lubetin av makedonsk spesialpoliti, Makedonia 2001

Ødelagt moské, Makedonia 2001

Aldri likegyldig!

Et møte med Juni Dahr

Tekst: Lillian Hjorth

Den 29 august er Juni Dahr produsent for Helsingforskomiteens 25-års jubileumsforestilling på Det Norske Teatret. Kontakten med komiteen ble knyttet i Sarajevo i 1998 ved åpningen av Menneskerettighetshuset der.

Jeg ba om å få en samtale med Juni: for å høre mer om hvordan hun kom i kontakt med menneskerettighetsproblematikken, hva hun tenker om sin kunst i forhold til samtiden og om kunstnere i forhold til samfunnsdebatten.

Juni Dahr

Norsk skuespillerinne, utdannet ved Statens Teaterhøgskole og har blant annet vært tilknyttet Den Nationale Scene i Bergen. Fra 1988 har hun drevet som frittstående scenekunstner. Samme år startet hun sitt eget produksjonsselskap for å forske i kvinnelegender. Som scenekunstner har hun både produsert, regissert og spilt i egne forestillinger, og har knyttet musikk, dans og spesiell lysdesign sammen. Mest kjent er hun for sine tolkninger av kjente kvinneskikkelser. Juni Dahr har også deltatt i en rekke norske filmer og fjernsynsteaterforestillinger. Rådsmedlem i Helsingforskomiteen siden 1999.

Jeg har vært så heldig å få møte Juni en ettermiddag i midten av august etter prøvene på stykket "Kokila, mellom barken og veden" på Det Åpne Teater på Grønland. Det er bare tre korte minutter med sykkel fra Menneskerettighetshuset. Det er fredag og sola skinner!

Juni sitter ivrig ute i bakgården med to andre kvinner og diskuterer. De er midt inne i en oppsetning av et nytt samtidsdrama der Juni hjelper kvinner fra innvandringstiljøene til selv å lage sin egen forestilling. – Disse kvinnene, sier hun, er ikke bare opptatt av problematikken omkring tvangsekteskap og omskjæring som blir diskutert i den norske offentligheten. De er opptatt av sine egne liv, som dreier seg om helt andre ting! Stykket har premiere 8 september. - Etter den premieren skal jeg ta det med ro. Jeg skal ta meg tid til mitt eget liv!

Vi snakker litt om sommerferien. Hun har feriert på Hvaler og nedover svenskekysten med seilbåt. Dessuten har hun seilt opp sørland-

skysten i en fembøring, påmønstret som mannskap!

Juni Dahr fikk tidligere i år Telenors kulturpris "Grenseløs kommunikasjon" på kr. 100 000. Prisen blir tildelt kulturpersoner som har gjort en spesiell innsats for norsk kulturliv på tvers av flere kunstneriske uttrykksformer. I juryens begrunnelse sies det blant annet: "*Juni Dahr har gjennom sine egne produksjoner som Jeanne d'Arc, Kristin Lavransdatter, Ibsens kvinner og Cassandra stått frem som en særegen kunstner i norsk kulturliv. Hun har satt opp disse forestillingene i ulike deler av verden, i alle slags lokaler, fra museer til kirker, utescener m.m. Under disse så forskjellige fysiske forhold oppnår hun gjennom sin mesterlige formidlingsevne, sin dynamiske og direkte spillestil en helt spesiell kontakt med publikum*".

Jeg gratulerer henne med prisen. - Prisen ble en utløsende faktor for meg, repliserer hun. Endelig fikk jeg en mulighet til å stoppe opp og se meg over skulderen. Egentlig er dette den

første ordentlige sommerferien jeg har hatt på 15 år. Jeg har arbeidet mye veldig lenge. Ting skjer, - det ene tar det andre, og det blir ikke anledning til å roe seg ned og ha "tid på ordentlig". Ikke misforstå, det er ikke slik at det ene spiser det andre, - nei det har vært givende og flott å få lov til å ha et sånt liv! Men nå har jeg en mulighet til å ta en pause, også for å skape rom for nye impulser. For å få nye ideer trenger man å være helt stille og "tom". "Tom" tid er viktig for at man ikke skal gå i sine egne fotspor. Akkurat nå er det deilig å kunne gi til andre. Ikke være den som selv skal stå på scenen, men kunne gi videre og øse av sine erfaringer.

Juni Dahr kom i kontakt med Helsingforskomiteen i forbindelse med åpningen av Menneskerettighetshuset i Sarajevo i 1998. Hun var i byen fordi hun hadde sagt ja til å lage en produksjon for Norges Røde Kors. - De ville at jeg skulle se nærmere på begrepet "humanisme": hva betyr humanisme i dag, kan man gi humanisme et moderne uttrykk? Sammen med en delegasjon fra organisasjonen var vi 7-8 dager i det tidligere Jugoslavia, blant annet i Sarajevo og i Kosovo. De ville at jeg skulle få et innblikk i krigsvirkeligheten. Det ble noen tøffe møter og inntrykk. Jeg gikk inn i flyktningleirene, i minefeltene, i barnehjemmene og i sykehusene. Vi kjørte gjennom landskapene: krigslandskaper jeg ikke var vant til. Juni blir stille, tar en pause: - det var voldsomt....

Da reisens program var over, ville jeg være igjen i Sarajevo. Gå rolig i gatene. Uten Røde Kors i ryggen, være litt aleine. Og det var da jeg traff Enver og Gunnar. Enver hadde sagt ja til å være tolk på et møte for meg, og etterpå gikk vi i gatene, og i barene. Han fortalte fra sine erfaringer fra krigen i Bosnia, fra sin by Mostar... Han er flink til å dele sine erfaringer med andre... Juni tar ofte pauser, men bare for å tenke, for å gi det riktige innhold til ordene, til tankene. - Enver ga meg en bok: "Sarajevos sorg". Jeg brukte et av diktene i forestillingen... Det er alltid de personlige møtene som blir avgjørende, - som gjør at tingene blir til noe mer, - som gir retningen. I alle fall for meg.

Kontakten som ble opprettet vedrørende produksjonen "Hender, hva er mennesket verdt i år?" har ført til mer samarbeid med Helsingforskomiteen. Hennes kunstneriske tilnærming gir en ekstra dimensjon til komiteens arbeid, særlig når det gjelder undervisning og formidling. Juni satte opp stykket også våren 2000 i Drammen som en del av menneskerettighetsfestivalen "Bygg broer, ikke murer" og hun har fortalt om sine erfaringer rundt denne produksjonen på flere seminarer.

Selv om Juni også arbeider med samtidsproblematikk, er det tolkningene av kjente historiske kvinneskikkelser hun er mest kjent for: som for eksempel Kristin Lavransdatter og Jeanne

d'Arc. Umiddelbart kan det synes en lang vei mellom disse sterke kvinneskikkelsene og dagens utfordringer? - Det er ingen lang vei, sier hun. Tvert imot er det veldig nært. Jeg oppfatter både Kristin (Lavransdatter red.) og Jeanne (d'Arce red.) som veldig nære og samtidige. I deres historier finner vi linjene til våre egne historier. Juni deklamerer plutselig Undset: "Menneskets hjerter forandrer seg ingen tider". - Og Jeanne var flink til å lytte til sin indre stemme og tørre å stole på sin egen overbevisning. Hun gir jo livet sitt for det hun tror på! Jeg har alltid vært opptatt av kvinnelegender. Hvorfor har legendene overlevd? Er det en sannhetsgehalt i dem: hvor er magien? - Som skuespiller hadde jeg også lyst til å fortelle "en annen historie" om kvinnene. Du må huske at dette var i 1985, kvinnesaken har kommet lenger i dag. Igjen blir hun stille mens jeg skriver. - Og teateret er mitt språk, sier hun.

Er det utelukkende personlige ønsker som bestemmer hvilke prosjekter du går inn i. - Er du noen gang "politisk", i den forstand at du føler at du "bør"? - Det er alltid helt personlig! Når det gjaldt "Hender" var dette en produksjon som ikke lå så langt unna problematikken i den forestillingen jeg da nettopp var ferdig med, nemlig om Mariaskikkelsen. Hvem var egentlig jomfru Maria? Jeg opplevde ikke dette som noe stort hopp. Jeg må alltid føle at det er en kunstnerisk utvikling for meg selv, at jeg som utøver kommer videre. "Hender" innebar en utvikling i det fysiske uttrykket, med flere dansere og musikere. Men det var et tungt stoff å arbeide med. Det var fint at vi hadde såpass lang prøvetid. - Krig er tungt.....

Jeg spør henne om betydningen av å komme nær aktivistene, å bli kjent med mennesker i Røde Kors, Helsingforskomiteen og andre miljøer. - Det er viktig å krysse grenser, svarer hun, - få inn andre perspektiver. Jeg har stor respekt for arbeidet dere gjør.

- Jeg har alltid vært veldig samfunnsengasjert. Min mor var journalist, hun spurte alltid: hva synes du, hva mener du? Vi ble alltid snakket med hjemme. Vi ble nødt til å formulere tankene våre.

Kunstnerne bør inn i samfunnsdebatten! Hvis vi ikke går inn der... det er det som gjør at vi har en berettigelse. Jeg mener ikke at vi skal lage "politisk" teater, men vakker og god underholdning! Det er ikke noen motsetning, men det er ikke alltid så lett. Det er så mye støy ute i samfunnet, veldig mye "look alike". Man kan lett bli forvirret: hva er viktig, hva er ikke viktig? Folk uttaler seg i hytt og pine om uvesentlige ting. Det pågår en mediedebatt som vi tror vi må forholde oss til, men det er ikke viktig hva underholdningsartister mener om ditt og datt...

Det norske samfunn er i ferd med å bli et "lekesamfunn" der livsoppgavene blir definert bort. Alle er på jakt etter

"det gode liv". Problemet er at folk tror at det er det materielle som gir innholdet. Det er jo ikke slik, tvert om: jo større velstand, jo flere ensomme mennesker. Vi går oftere utenom utfordringene, – det blir for lett å bryte opp relasjoner. Det å gå gjennom problemer kan også være en kraft, en berikelse. Hvor herlig er det ikke å "klare det" og "å stå han av" som man sier i Nord-Norge. Hun ler, men blir straks alvorlig igjen. Faren er et forflatet samfunn. Den store lidenskapen rommer også sorgen. Ikke ta lidenskapen fra oss!

Det blir en pause. Vi har snakket lenge nå, men sola er like sterk. Juni er sliten etter en lang arbeidsuke med prøver, selv om det ikke ser slik ut. Hun er en tøff dame som har valgt å stå på egne ben i scenekunsten, utenfor de trygge institusjonene. Hvorfor ble det egentlig slik, spør jeg mens jeg samler sammen mine papirer, og Juni pakker sekken.

– Da jeg dro til Amerika og laget forestillingen om Jeanne d'Arc, åpnet det seg et helt nytt landskap for meg. Plutselig ble hele verden min arbeidsplass. Da ble

det feil å dra tilbake. Men for all del: det er ikke en "programerklæring" at jeg vil stå alene, – men det er viktig for meg å prøve ut mine kunstneriske ideer. Økonomisk sett er det jo litt skummelt. Men... sier hun og tenker... jeg liker det litt sånn, det å ta noen sjanser. Dessuten vinner jeg kunstnerisk på det. Hver gang må jeg bevise at det jeg gjør er "liv laga". Det viktigste teater må være, sier hun med ettertrykk, – er aldri likegyldig!

hender

Hva er mennesket verdt i år?

Kan man gi humanitet et kunstnerisk uttrykk?

Jeg vet ikke.

Hva er egentlig humanitet i dag? Spurte jeg.

Medmenneskelighet? Nestekjærlighet? Hva er det å være medmenneske?

Etter en reise til Sarajevo og det tidligere Jugoslavia ble blikket skjerpet.

Å se menneskene, stedene, ansiktene, øynene og hendene.

Hendenes gjerninger.

Våger vi erindre: se sporene av oss selv?

Minnene, tegnene.

Hvis vi minnes, hvordan handler vi så med våre hender,

Med hendenes innside, mot vår neste?

Å møte et ansikt betyr å ta hånd om det, å ta ansvaret i våre hender.

Tør vi det?

Juni Dahr

Fra oppsetningen "Hender hva er mennesket verdt i år?"

"... for menneskerettigheter i Europa"

– Den norske Helsingforskomité 25 år

Av Gunnar M. Karlsen, assisterende generalsekretær

Den norske Helsingforskomité ble etablert 16. august 1977, to år etter at Helsingforserklæringen var blitt vedtatt på Konferansen om sikkerhet og samarbeid i Europa (KSSE). Komitéen ble startet for å arbeide for menneskerettigheter og menneskelig kontakt på tvers av landegrensene i Europa. Den spilte og spiller fortsatt en viktig rolle i en stadig voksende gruppe av ikke-statlige organisasjoner i Øst- og Vest-Europa.

NRK-journalisten Dankert Freilem hadde vært på reise -- under dekke av å være lastebilsjåfør -- til Moskva i 1976. Her traff han Valentin Tusjin, leder for Amnesty International i Sovjetunionen og Yuri Orlov som hadde etablert den russiske Helsingforskomitéen i mai 1976. Han var også til middag hos Andrej Sakharov, som ba ham videreformidle et 14 siders manifest med et budskap til den frie verden. I desember 1976 ble hovedinnholdet i manifestet presentert på førstesiden i Aftenposten.

Impulser fra reisen og sovjetiske dissidenters bønn om støtte fra organisasjoner i Vesten, utløste Freilems engasjement og han gikk i gang med å etablere Den norske Helsingforskomité. En viktig støttespiller var Marianne B. Skou, som var student med ideer, initiativ og tid til å arbeide for komitéen. Astrid Øverbye, tidligere redaktør i Det Beste, maktet å gjøre komitéen til en betydelig medlemsorganisasjon. Hun var ubetalt sekretær fra 1978 helt frem til 1992.

Høye ambisjoner

Viktige prinsipper i etableringen var at organisasjonen skulle være uavhengig av politiske blokkdannelser og ideologier. Dette gav seg blant annet utslag i at de seks stør-

ste partiene i Norge alle var representert med tre personer hver i Helsingforskomitéens råd. Rådet bestod av 50 personer og inneholdt mange "gode navn". Dette var en bevisst strategi for å gi organisasjonen tyngde.

Komitéens utøvende organ var styret, som bestod av fem personer med Dankert Freilem som formann frem til 1981. Da overtok komitéens nåværende formann, Steinlvar Aarsæther.

Ambisjonene var høye. Inspirert av Sakharov ville en etablere et sterkt europeisk og nord-amerikansk nettverk av organisasjoner som kunne gjennomføre koordinerte aksjoner på tvers av landegrensene. De ikke-statlige organisasjonenes betydning var da også fastslått i selve Helsingforserklæringen. Her heter det at "institusjoner, organisasjoner og enkeltpersoner har en relevant og positiv rolle å spille" for at erklæringens målsettinger kan nås.

Komitéen fikk allerede året etter etableringen økonomisk støtte fra Utenriksdepartementet. Freilem deltok også som observatør i den norske delegasjonen til KSSE-møtene i Beograd (1978) og Madrid (1980-1983). Forholdet til myndighetene i Øst-Europa og Sovjetunionen var langt mer anstrengt. Det kom etter hvert til stadig flere Helsingforskomitéer, blant annet den svenske, nederlandske og den amerikanske. Til en viss grad ble komitéene tolerert siden de hadde støtte i Helsingforserklæringen, men de var stadig under oppsyn. Aktive medlemmer risikerte reaksjoner.

De viktigste arbeidsmetodene var demonstrasjoner, fakkeltog, brev og uttalelser for å påvirke opinionen og myn-

”Inspirert av Sakharov ville en etablere et sterkt europeisk og nord-amerikansk nettverk av organisasjoner som kunne gjennomføre koordinerte aksjoner på tvers av landegrensene”

Sarajevo 1995 Foto: Bjørn Engesland

digheter i KSSE-landene. Komitéen hadde allerede fra begynnelsen av en aktiv mediestrategi.

For å sikre troverdighet bygde komitéen på en "ordne opp i eget hus"-filosofi. Både myndighetene i Øst-Europa og i Vesten var gjenstand for kritikk. Norske myndigheter ble blant annet kritisert for sin behandling av samene. Og selv om Helsingforskomitéen, til forskjell fra Amnesty International, mottok penger fra myndighetene, så var den langt fra en forlengelse av det offisielle byråkratiet. Det fulgte ingen bindinger med pengene.

Ulike faser

I løpet av kort tid lyktes en med å fange interesse for arbeidet med å fremme Helsingforserklæringen. En rekke kjente samfunnspersoner støttet den nye organisasjonen og en mindre kjerne brukte store deler av sin tid og energi på den. Og takket være Astrid Øverbyes effektive verving, hadde organisasjonen over 2000 medlemmer.

Den norske komitéen har gjennomgått flere faser. Den har hatt både opp- og nedturer når det gjelder økonomi, medlemsskap og aktivitetsnivå. I en første fase (1977-1989) var den først og fremst en solidaritetsaksjon i forhold til østlige

grupper. En arbeidet for å bedre forholdene for dissidentene i Øst-Europa, få frem korrekt informasjon om forholdene under kommunismen og fremme menneskelig kontakt på tvers av landegrensene. Kritikk av vestlige lands myndigheter hadde en balanserende, men i realiteten underordnet betydning.

Viktige saker i de første årene var blant annet spørsmålet om boikott av sommerlekene i Moskva i 1980. Helsingforskomitéen argumenterte sterkt for at arrangementet burde boikottes. Opptøyene og unntakstilstanden i Polen på begynnelsen av 1980-tallet, var en annen viktig sak for komitéen.

På begynnelsen av 1980-tallet ble det etablert flere nye Helsingforskomitéer i Øst-Europa. Utdragingen var å holde kontakt med disse miljøene og få frem informasjon om hvor tøft de hadde det til vestlige medier.

I 1982-83 bidrog den norske komitéen ved Stein-Ivar Aarsæther til at Den internasjonale Helsingforsføderasjonen (IHF) ble etablert. I de første årene hadde IHF sammen med Helsingforskomitéene i Vesten betydelig fremgang i arbeidet med å forsvare dissidenter, presentere dokumentasjon til

KSSE-møter og støtte det sivile samfunnet i Øst-Europa.

På slutten av 1980-tallet skjedde det et gjennombrudd i mange øst-europeiske land for arbeidet med å etablere folkelig motstand mot det totalitære styret. Det er veldokumentert, blant annet i boken "The Helsinki Effect: International Norms, Human Rights, and the Demise of Communism" av den amerikanske statsviteren Daniel C. Thomas, at Helsingforserklæringen og arbeidet til Helsingforskomitéene hadde avgjørende betydning for kommunismens sammenbrudd.

Årene 1990-95 kan beskrives som en mellomfase, både organisatorisk og i forhold til de menneskerettslige utfordringene komitéen stod overfor. Murens fall innledet en periode med vanskelige avveininger om veien videre og betydelige interne konflikter i organisasjonen.

Fokus for komitéens arbeid var situasjonen i Baltikum og i sørøst-Europa. Krigene i Kroatia og særlig i Bosnia-Hercegovina representerte de mest omfattende menneskerettighetskrisene i Europa siden andre verdenskrig. Samtidig var komitéen tidlig ute med å peke på faren for konflikt i Kosovo og

”Komitéen jubilerer ikke for å se bakover, men for å samle trådene og forberede seg på nye utfordringer”

Makedonia. Andre geografiske innsatsområder var Nord-Irland, Tyrkia og Kaukasus.

Komiteen var pioner i norsk og internasjonal sammenheng når det gjelder utvikling av metodikk og praktisk gjennomføring av valgobservasjon. I samarbeid med Institutt for menneskerettigheter i Oslo utviklet komitéen en manual i valgobservasjon, som ble overtatt og videreutviklet av KSSEs (senere OSSEs) kontor for demokrati og menneskerettigheter.

Komitéen hadde en rekke arbeidsgrupper som fulgte situasjonen i ulike land og regioner. I noen tilfeller ble det organisert humanitær hjelp til enkelte land.

I denne fasen fikk komitéen en sterkere økonomisk posisjon, med en årlig rammebevilgning fra Utenriksdepartementet som gjorde det mulig å bygge opp et større sekretariat. Dermed ble etterhvert store deler av aktiviteten overført fra styret til sekretariatet.

Den tredje fasen (1996-) innebærer økt fokus på demokratistøtte, gjenoppbygging av konfliktrammede samfunn og rettsoppgjør mot grove overgrep for å stoppe hevners syklus. Sentral-Asia rykker inn som et nytt geografisk område. Gjennom en rekke såkalte overvåkingsreiser, særlig på Balkan men også til Sentral-Asia, har komiteen bidratt med viktig informasjon om alvorlige menneskerettighetsovergrep og situasjoner. Samtidig øker komitéen sitt fokus på menneskerettighetsproblemer i Norge.

Når det gjelder arbeidsmetoder er undervisning og demokratistøtte blitt viktige aktiviteter. Takket være bidrag fra Utenriksdepartementet kan Helsingforskomitéen gi økonomisk støtte og eksperthjelp

til organisasjoner og medier i det tidligere Jugoslavia, Kaukasus, Tyrkia og Sentral-Asia. Samtidig har komitéen gjennomført omfattende prosjekter for opplæring av flyktninger som er kommet til Norge.

Komitéen har deltatt i flere prosjekter for å utvikle læremateriell og undervisningsopplegg tilpasset ungdom og andre målgrupper. Dette har gitt komitéen en viktig posisjon internasjonalt og nasjonalt innenfor feltet. Bruk av kunstneriske uttrykk som drama, film og musikk står sentralt i den metodikk som brukes i undervisningen.

Gjennom å inneha sekretariatsfunksjonen i NGO-forum for menneskerettigheter, som teller 26 organisasjoner, har komiteen en sentral posisjon i det norske menneskerettingsmiljøet.

Quo vadis?

Helsingforskomitéen har fortsatt en viktig rolle å spille. For å støtte miljøer i post-konfliktsituasjoner som arbeider for menneskerettigheter. For å undervise og bevisstgjøre den oppvoksende slekt. Og for å motarbeide brudd på menneskerettighetene i kampen mot terrorisme eller med en annen begrunnelse. Selv om Helsingforsbevegelsen står som en av de mest vellykkete eksempler på at arbeid for menneskerettighetene kan ha gjennomslagskraft, finnes det ingen endelig seier i kampen mot overgrep.

I globaliseringens tidsalder, med kamp mot internasjonal terrorisme og med en verden som fortsatt er delt i de som har i overflod og de som ikke har noe, vil Helsingforskomitéen tilby solidaritet og støtte til de som er offer for overgrep. Komitéen jubilerer ikke for å se bakover, men for å samle trådene og forberede seg på nye utfordringer.

Ungdommer på menneskerettighetsskole i Kosovo 2002 Foto: Sylo Taraku

50 menneskerettighets-skoler!

Siden 1998 har

Helsingforskomiteen organisert rundt 50 menneskerettighetsskoler: 25 i Norge og 25 i det tidligere Jugoslavia. I

Norge har målgruppene i stor grad vært flyktningungdom fra det tidligere Jugoslavia: bos-

nisk, serbisk og kosovoalbansk ungdom. I samarbeid med Drammen kommune og Sør-

Varanger kommune har vi også organisert menneskerettighetsskoler for norsk ungdom: henholdsvis tre mennes-

kerettighetsskoler for ungdom fra Drammen og to skoler i

Sør-Varanger kommune for både norsk og russisk ungdom. På Balkan har Den norske Helsingforskomité, i sam-

arbeid med de nasjonale Helsingforskomitéene, organisert menneskerettighetsskoler

siden 1999. Fra og med 2001 har prosjektet, som også fortsetter til neste år, fått finansiell støtte av Det norske utenriksdepartementet.

Sommerskole i krigsruiner

I Mostar, Bosnia-Hercegovina, 7-16 august ble en internasjonal menneskerettighetsskole organisert. I alt 26 norske og bosniske ungdommer var sammen i byen med den kjente broa. Skolen, som varte i ni dager, var et ledd i prosjektet "Bygg broer, ikke murer", der Helsingforskomiteen samarbeider med FN-sambandet og Drammen

Den kjente broa i Mostar, bygget i 1566, ble ødelagt under krigen i Bosnia-Hercegovina i 1993. Sommeren 2002 startet det møysommelige arbeidet med å bygge den opp igjen.

Foto: Enver Djuliman

Gladmelding:

Enda flere menneskerettighetsskoler!

Helsingforskomiteen har fått støtte til å organisere menneskerettighetsskoler for flyktningungdom i Norge fra 2003.

Målgruppen er flyktningungdom, enslig mindreårige asylsøkere og noen norske ungdommer. Hver skole skal ha rundt 20 deltakere. Skolenes hovedmål er, ved å gi opplæring i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og fredelig konflikthåndtering, å bidra til positiv holdningsskaping slik at de unge kan tilpasse seg den nye virkeligheten og det norske samfunnets behov.

Sidemål er å skape positive forhold knyttet til det å leve i fred med andre i det flerkulturelle Norge, samt å skape et grunnlag for tilbakevending. Skolene er også ment å virke som et møtested for dialog for ungdom med ulike etnisk bakgrunn og dermed bidra til å bygge opp sosiale nettverk mellom flyktningungdom og norske ungdommer.

En menneskerettighetsskole er et tidagers kurs i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering for ungdom. Kursene foregår på et eget kurssted med internat, slik at ungdommene både bor og lærer sammen de dagene kurset pågår. I tillegg til foredrag og teoretisk opplæring, legger skolene vekt på pedagogiske metoder som

oppfordrer til ungdommenes egen deltakelse: gruppearbeid, øvelser, aktiviteter, drama/ teater, film, diskusjoner og besøk til ulike menneskerettighetsorganisasjoner. Et sentralt poeng er at ungdom med forskjellig nasjonal, etnisk og religiøs bakgrunn deltar sammen. På den måten blir skolene et møtested for dialog der eventuelle fiendebilder og

stereotype oppfatninger kan brytes ned, og forhåpentligvis erstattes med empati og respekt for andre.

Sommeren 2002 har det blitt organisert menneskerettighets-skoler i Serbia, Kosovo, Kroatia, Makedonia og Bosnia (Sarajevo og Bijelina).

Helsingforserklæringen

Erklæringen skulle fremme samarbeid mellom Øst- og Vest-Europa i det vanskelige politiske klimaet under den kalde krigen. I prinsipp 7 understreker den at respekt for menneskerettighetene er av direkte betydning for forholdet mellom statene. Helsingforserklæringen dannet utgangspunkt for en omfattende serie av møter som videreførte KSSE Konferansen om sikkerhet og samarbeid i Europa).

Et nytt skritt ble tatt på 1990-tallet. Det som til da hadde vært en serie med møter ble omdannet til en ny mellomstatlig organisasjon: Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE), med flere selvstendige institusjoner som arbeider for demokratisering, forebygging av etniske konflikter og fremme av frie medier. OSSE arbeider for et bredt anlagt sikkerhetsbegrep, som innbefatter

- militær nedrustning og tillits-skapende tiltak
- økonomisk utvikling og økologisk bærekraft
- respekt for menneskerettighetene, rettsstatsprinsipper, frie valg og kontakt på tvers av landegrensene

OSSE har 55 deltakerstater i Europa, Nord-Amerika og Sentral-Asia. Organisasjonen har en rekke feltoperasjoner i land i Sørøst-Europa, Kaukasus og Sentral-Asia for å forhindre konflikter og å bidra til å gjenoppbygge samfunn etter væpnede konflikter.

Helsingforskomitéen idag

... er en organisasjon med 8-10 ansatte, noen på prosjektbasis, andre på permanent basis. Virksomheten omfatter å

- overvåke menneskerettighetene i OSSE-landene, med særlig vekt på frie valg, minoritetsrettigheter, frie medier og rettsstatsprinsipper
- påvirke myndigheter på både internasjonalt, nasjonalt, fylkeskommunalt og kommunalt nivå til å respektere og sikre menneskerettighetene
- støtte utviklingen av uavhengige organisasjoner og institusjoner, særlig i det tidligere Jugoslavia, Kaukasus, Tyrkia og Sentral-Asia
- undervise i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og fredelig konflikthåndtering for å øke bevisstheten om de verdier og holdninger som ligger til grunn for dem

Komitéen har omkring 700 medlemmer, og er del av et nettverk av 41 organisasjoner med et koordinerende sekretariat i Wien (Helsingforsføderasjonen). Det som i utgangspunktet var noen få modige kvinners og menns innsats for større frihet i sine kommunistiske hjemland, er blitt en kraftfull familie av organisasjoner som bidrar til å overbevise og presse myndighetene til å overholde inngåtte avtaler om å respektere menneskerettighetene.

Navn i den norske komitéens historie

Helsingforskomitéen er gjennom sin historie blitt støttet av en lang rekke kjente samfunnspersoner. I den første fasen var blant annet Ronald Bye, Aase Lionæs, Haakon Lie, Pål T. Jørgensen, Hallvard Rieber-Mohn, Mentz Schulerud, Magne Skodvin, Eilif Straume, Lars Roald Langslet, Kjell Magne Bondevik og Kåre Kristiansen medlemmer av komitéens råd.

Senere har personer som Bernt Bull, Reulf Steen, Jo Benkow, Anders Brattholm, Michael Tetzschner, Haakon Blankenborg, Kristin Clemet, Juni Dahr, Bernt Hagtvet, Linn Ullmann og Maria Fuglevaag Warsinski støttet komitéens arbeid.

Det har vært to formenn i komitéens historie: Dankert Freilem (1977-81) og Stein-Ivar Aarsæther (1981-). Det har vært tre generalsekretærer: Bjørn Cato Funnemark (1983-1992), Guri Rusten (1992-1996) og Bjørn Engesland (1996-).

Mange brennende sjeler har brukt mye tid og energi i komiteen på å fremme menneskerettighetene, blant andre Svein Mønnesland, William Lafferty, Berit Backer, Leif Hovelsen, Kåre Vollan, Inge Mannsåker, Victor Sparre, Sverre Smebye, Jon Skard og Ole Drolsum.

***Det som knuger meg, er det min sjel,
som forsøker å komme ut i det fri,
eller verdens sjel som banker på mitt
hjerte for å komme inn?***

Tagore, Rabindranath (1861-1941), indisk forfatter og filosof

Helsingforskomiteen trenger deg som medlem!

Som støttemedlem får du hvert år en rapport over komiteens samlede virksomhet samt to Menneskerettighetsmagasiner. Videre kan du få oppdatert internettsservice hver 14ende dag om komiteens virksomhet i inn og utland og standpunkter i aktuelle saker. Ta kontakt med sekretariatet: 23 30 11 00 eller e-post: nhc@nhc.no

www.nhc.no

Den norske Helsingforskomité stiftet i 1977

Den norske Helsingforskomité's virksomhet tar utgangspunkt i Helsingforserklæringen som ble undertegnet av 35 europeiske og nord-amerikanske stater på konferansen om sikkerhet og samarbeid i Europa (KSSE) i 1975. I erklæringen blir det slått fast at respekten for menneskerettighetene er en vesentlig faktor for den fred som er nødvendig for å sikre utviklingen av vennskap mellom statene.

Formål

Helsingforskomiteen arbeider for at menneskerettighetene skal respekteres og omsettes i praktisk handling. Komiteen skal ha oppmerksomhet rettet mot alle deltakerland i Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE, tidl. KSSE), dvs. stater i Europa, Sentral-Asia og Nord-Amerika. Komiteen skal ikke ta hensyn til statenes plassering i blokker, ideologier eller politiske systemer, men konsentrere seg om brudd på Helsingforserklæringen og senere OSSE-dokumenters bestemmelser.

Virkemidler

- Overvåking og rapportering av menneskerettighetssituasjonen
 - Valgobservasjon
- Støtte til uavhengige organisasjoner og medier i Sentral- og Øst-Europa
 - Menneskerettighetsundervisning og informasjonsvirksomhet

MENNESKERETTIGHETSMAGASINET

Menneskerettighetshuset, Urtegata 50, 0187 Oslo

Tel: (+ 47) 23 30 11 00 - Fax: (+ 47) 23 30 11 01 - Bankgiro: 5001 06 26061 - Postgiro: 0807 228 1897

Org.nr.: 959 196 451 - E-mail: nhc@nhc.no - Hjemmeside: www.nhc.no